

Dr hab. Marek G. Zieliński, prof. UKW

Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Zapisy metrykalne jako świadectwo życia społeczno- -obyczajowego na ziemi chełmińskiej

Obszar ziemi chełmińskiej wyznaczają rzeki: Wisła od zachodu, Osa od północy, Lutryna od wschodu, Drwęca od południa. W okresie nowożytnym stanowiła zachodnią część województwa chełmińskiego wchodzącego w skład Prus Królewskich, natomiast pod względem kościelnym należała do diecezji chełmińskiej. Funkcjonująca wówczas sieć parafialna i dekanalna przetrwała, z pewnymi zmianami, do dnia dzisiejszego. Zarówno w okresie nowożytnym, jak i współcześnie podział parafialny i tym bardziej dekanalny nie pokrywa się z granicami krainy. Powyższa uwaga jest istotna dla podejmowanych badań opartych o źródła wytwarzane przez jednostki kościelne. Obszar ziemi chełmińskiej pokrywają obecnie dekanaty: bierzgłowski, chełmiński, chełmżyński, golubski, grudziądzki, kowalewski, radzyński, toruński, unisławski, wąbrzeski i część zachodnia jabłonowskiego. Na obszarze tym znajduje się 60 parafii, które funkcjonowały od czasów średniowiecznych, aczkolwiek część z nich w XVII–XVIII w. była kuracjami¹.

Materiał źródłowy, a konkretnie katolickie, kościelne księgi metrykalne trzech serii: chrztów, ślubów, pogrzebów, znajduje się w chwili obecnej przede wszystkim w Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej oraz w niewielkim stopniu w Archiwum Państwowym w Toruniu. Chociaż rejestrację posługi sakramentalnej prowadzono już w diecezji chełmińskiej w końcu XVI w., to jednak nie przetrwała ona do chwili obecnej. Niestety, słuch o najstarszej księdze metrykalnej diecezji, o której wiemy, chełmińskiej księdze chrztów z 1598 r., zaginął już w okresie międzywojennym². Stopień zachowania metryk dla wieku XVII nie jest również satysfakcjonujący. Najstarsze zachowane zapisy metrykalne chrztów z obszaru ziemi chełmińskiej pochodzą z roku 1613 z parafii w Linowie, zaś ślubów i zgonów

¹ Sieć dekanalną w XVII–XVIII w. omówił B. Dygdała, *Struktury parafialne diecezji chełmińskiej w XVII–XVIII wieku*, Toruń 2009, s. 101–110.

² Z. Rogala, *Z najstarszej chełmińskiej księgi metrycznej chrztów*, w: *Kalendarz kościelny dla parafii chełmińskiej na rok Pański 1931*, Tczew [1930].

z parafii w Kaszczorku z 1628 r.³ Dla pierwszej połowy XVII w. księgi metrykalne istnieją zaledwie dla 8 parafii, zaś dla drugiej połowy XVII w. dla 21. Najlepszy poziom zachowania ksiąg występuje w odniesieniu do lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII w.

Dla badań nad strukturami społecznymi bardzo istotna jest kompletność zachowania wszystkich trzech serii ksiąg metrykalnych: chrztów, ślubów i pogrzebów. Najlepiej zachowała się rejestracja z parafii w Kaszczorku, w której wszystkie trzy serie istnieją od 1628 po 1773 r.⁴ Na drugim miejscu jest toruńska parafia św. Jakuba w której wszystkie trzy serie zachowały się dla okresu po 1686 r., na trzecim znajduje się parafia w Linowie, dla której pełna rejestracja jest dla lat 1694–1747 i 1749–1766, na czwartym Świerczynki z pełną rejestracją od 1740 r., na piątym Jabłonowo z rejestracją od 1746, zaś na szóstym parafia w Chełmoniu z pełną rejestracją dla okresu od 1749⁵. W przypadku pozostałych parafii okresy współistnienia wszystkich serii są na tyle krótkie, że zastosowanie jednej z najbardziej wartościowych metod w badaniach nad strukturami społecznymi, metody rekonstrukcji rodzin jest niemożliwe. W przypadku aż 16 parafii nie notuje się okresów współistnienia wszystkich trzech serii.

Porównanie współczesnego zasobu ksiąg z inwentaryzacją przeprowadzoną w okresie międzywojennym wskazuje na spore straty⁶. I tak, przed drugą wojną światową wykazywano w Dźwierznie księgi chrztów i zgonów od 1694 r., podczas gdy obecnie znana jest tylko rejestracja chrztów od 1762. W Czarzu rejestrację zgonów wykazywano od 1695 r., podczas gdy obecnie nie ma jej dla okresu nowożytnego. W Jabłonowie księgi chrztów wykazywano od 1685, a są od 1746, ślubów od 1687, a są od 1746, zgonów od 1712, a są od 1743. W Toruniu w parafii św. Janów wskazywano jako najstarszą księgę chrztów z 1601 r., a jest obecnie dopiero od 1656. W Wabczu istniała księga chrztów z 1677 r., a jest od 1760, ślubów z 1674, a jest od 1766 r., zaś zgonów była od 1721, a obecnie jest od 1760. Wreszcie w Wielkich Radowiskach wykazywano księgę urodzeń z 1695 r., a jest od 1744, rejestrację ślubów wykazywano od 1688, a jest od 1741. Dla 14 parafii z terenu ziemi chełmińskiej nie zachowała się rejestracja metrykalna z okresu nowożytnego. Złożone koleje losu sprawiły, że to jakże powszechne już w okresie nowożytnym źródło, przetrwało w mocno zdekompletowanym stanie. Istniejące księgi chrztów z obszaru ziemi chełmińskiej pokrywają 47,8% , księgi ślubów 32%, a zgonów za-

³ Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej (dalej AADDT), sygn. W 823; Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, sygn. AA 001a.

⁴ AADDT, Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Kaszczorku, sygn. AA 001a.

⁵ AADDT, sygn. W 200; sygn. W 553; W 823; sygn. W 824; Parafia pw. św. Jakuba w Toruniu, sygn. AA001; Parafia pw. św. Janów w Świerczynkach, sygn. AA 001.

⁶ *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928; M. Stanke, *Katholische Kirchenbücher in Ost- und Westpreussen (Stand 1999)*, Bonn 2000.

ledwie 20,2% czasoprzestrzeni od pojawienia się pierwszych ksiąg w końcu XVI w. po 1772 rok.

Kościelne księgi metrykalne, a ściśle biorąc posługi sakramentalnej, nie były zaprowadzane z myślą o badaniach społecznych i kulturowych. W związku z tym eksploracja metrykaliów dla tych celów generuje fundamentalne pytanie o dobór metod badawczych. Przede wszystkim winny być to metody socjologiczno-statystyczne. Również zastosowanie metod agregatywnych i rekonstrukcji rodzin, stosowanych w demografii historycznej, jest jak najbardziej uzasadnione. Mimo że wpisy metrykalne charakteryzują się pewnym schematyzmem, to jednak nie może zabraknąć miejsca dla metody filologicznej oraz genetycznej. Mimo dużej niekompletności i ułomności materiału źródłowego, wynikającej z niesystematyczności i braku jednorodności zapisów, kościelne rejestry metrykalne stwarzają istotną szansę dla badań społeczno-kulturowych nie tylko dla dużych ośrodków miejskich. Odzwierciedlają procesy zachodzące w społeczeństwie oraz reakcję społeczeństwa na okoliczności zewnętrzne, takie jak wojny, epidemie, plagi, kataklizmy, ale też czasy prosperity i spokoju, pokazują stosunek do dziecka, małżeństwa i śmierci oraz obyczaje związane z tymi etapami życia. Księgi chrztów odzwierciedlają preferencje doboru imion, rodziców chrzestnych, narodzin dzieci ze związków pozamażeńskich i dzieci niechcianych tzw. podrzutków. Rejestry ślubów dają możliwość śledzenia obyczajowości w zakresie zakazu hucznych zabaw w okresach postnych, preferowanych dni tygodnia na organizację uroczystości ślubnej, a nawet roli świadków. Księgi zgonów ukazują w sposób nader czuły zawirowania wojenne, przemarsze wojsk, reakcje społeczeństwa na występujące epidemie, a czasami uprawiane zajęcia powszednie, które stały się przyczyną śmierci. Stopniowo, w II połowie XVIII w. pojawiała się notacja chorób, które stały się przyczyną zgonu. Stanowią też świadectwo preferencji funeralnych. Księgi pogrzebów prezentują się jako te, które niosą w sobie najcenniejszy materiał badawczy. Niestety, jest to typ ksiąg najgorzej zachowany dla interesującego nas obszaru i okresu. Na podstawie wpisów metrykalnych we wszystkich typach ksiąg można obserwować obecność biedaków, żebraków i włóczęgów oraz funkcjonowanie szpitali-przytułków w poszczególnych ośrodkach. Z oczywistych względów kościelna rejestracja metrykalna najlepiej świadczy o życiu religijnym, i co może mniej oczywiste, nie tylko społeczności wyznania katolickiego, ale również licznej mniejszości protestanckiej korzystającej z posługi sakramentalnej katolickich duchownych.

Obowiązek prowadzenia rejestracji metrykalnej, na mocy konstytucji trydenckich, zaprowadzono w diecezji chełmińskiej w końcu XVI w. Nieco później zaczęto zaprowadzać rejestrację pogrzebów. Księgi podlegały kontroli w trakcie wizytacji biskupich i dekanalnych, o czym zaświadcniają stosowne wpisy⁷. Księgi są zatem

⁷ AADDT, sygn. W 10, p. 56, 59; sygn. W 125, p. 74v.; sygn. W 738, p. 79v.

bardzo dobrym źródłem do śledzenia obecności biskupów w parafiach nie tylko na okoliczność przeprowadzanych wizytacji, ale także udzielanych sakramentów.

Księgi metrykalne są niewątpliwie najlepszym źródłem służącym do badań biografistycznych kapłanów dawnej diecezji chełmińskiej, ale także odtworzenia obsady kapłańskiej poszczególnych świątyń. Każdorazowy wpis posługi sakramentalnej poświadczony jest nazwiskiem kapłana. Z zapisów tych wyłania się problem braku, czy też nieobecności wynikającej z pełnienia innych godności, kapłanów w diecezji i zastępowania ich przez kler zakonny. Z tego powodu okresowo obowiązki duszpasterskie w kościołach w Szynychu, Kijewie Królewskim, Starogrodzie, Czarzu, Wielkim Czystym pełnili dominikanie z Chełmna⁸. W Starogrodzie okresowo posługę pełnili franciszkanie i misjonarze⁹. W grudziądzkim kościele parafialnym posługę duszpasterską okresowo, w latach 1661–1664, sprawowali jezuita¹⁰. W parafiach dla których nie było żadnego zastępstwa, korzystano z posługi sakramentalnej w parafiach sąsiednich¹¹.

Sporadycznie w zapisach metrykalnych pojawiają się adnotacje co do pełnionych urzędów miejskich i ziemskich, ale także sprawowanych funkcji kościelnych, w bractwach i cechach, ewentualnie rodzaju uprawianego rzemiosła¹². Zamieszczenie tego typu adnotacji, jakże cenne dla historyka, było jedynie uznaniowe i pojawiało się czy to w wyniku woli petenta czy może raczej duchownego. Adnotacje te opatrzone konkretną datą pozwalają na śledzenie, w sposób precyzyjny, rotacji na urzędach miejskich, przede wszystkim w ośrodkach miejskich zdominowanych przez ludność wyznania katolickiego: Chełmnie, Chełmży, Golubiu, Grudziądzu, Kowalewie, Radzynie Chełmińskim, Wąbrzeźnie. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wybory do władz miejskich, w myśl prawa chełmińskiego, na którym miasta te były lokowane, odbywały się corocznie.

W mniejszych parafiach księgi metrykalne służyły także jako księgi rachunkowe i inwentarzowe. Bardzo ciekawy inwentarz, a zarazem rejestr wydatków z lat 1715–1746 dołączony jest do księgi metrykalnej parafii w Szynychu¹³. Ilustruje on nie tyl-

⁸ AADDT, sygn. W 10, p. 3, 5, 29v., 30–34, 48v., 49, 92, 94, 94v., 95v., 96, 116, 119 v.; sygn. W 12, p. 2–6, 34, 40v.; sygn. W 416, p. 76; sygn. 1376, p. 21, 43, 45, 52; sygn. W 1377, p. 10v., 12v.; W 1414, p. 2, 3v., 8v., 11 v., 13, 14, 19v., 21v., 26v., 39v.

⁹ AADDT, sygn. W 10, p. 112, 124 v., 129.

¹⁰ AADDT, sygn. W 367, p. 1, 3, 10v., 13v., 14v., 45.

¹¹ AADDT, sygn. W 367, p. 7v., 9v.; sygn. W 1414, p. 10v.

¹² AADDT, sygn. W 125, p. 34v.; sygn. 367, p. 10v., 14v., 19, 20, 21v., 23v., 25v., 26, 36, 38, 48, 51v., 52; sygn. W 738, p. 24, 27v., 30v., 44v., 47, 52, 63, 67; sygn. 739, p. 16, 26, 40, 51, 53, 69, 71, 92, 102, 192, 212; W 740, p. 19v., 25v.; sygn. W 750, p. 8v., 10, 12v., 14, 19, 22, 30v., 33; sygn. W 1414, p. 68, 68v., 70v.; sygn. W 1682, p. 76v.; Archiwum Fary Chełmińskiej, sygn. 3, p. 12, 14, 100, 110, 116, 155, 157, 235, 269; sygn. 4, p. 2, 7, 137, 154, 161, 197, 200, 209, 227, 240, 251, 266.

¹³ AADDT, sygn. W 1414, p. 64–65v.

ko kontakty artystyczne, działalność remontową ale także sposoby zabezpieczenia najcenniejszych paramentów kościelnych na czas zawieruchy wojennej w 1716 r. poprzez odesłanie ich do skarbcza kościoła farnego w Chełmnie oraz spektakularne włamanie do kościoła w 1728 r. poprzez podkopanie się złodziei pod zakrystię¹⁴. W jednej z ksiąg metrykalnych z Wabcza zamieszczono inwentarz sporządzony w 1760 r. przez ks. Wawrzyńca Sumowskiego przy okazji tradycji parafii po śmierci proboszcza. Zawiera on nie tylko opis kościoła i plebanii, ale także szczegółowy inwentarz gospodarstwa plebańskiego ukazując jego życie codzienne: szpitala, organistówki, spichrza, stodoły, owczarni, ogrodu i warzywnika w którym rosły marchew, pasternak, kapusta, brukiew, cebula. W gospodarstwie hodowano woły, krowy, konie, świnie, gęsi, kaczki i kury. Na wyposażeniu były: wóz, pług, radło, brony, naszelniki, uzdy, sidło, kosa, widły, grabie, wagi, łańcuchy do drewna, siekiera, toporek, świder wielki¹⁵. Inwentarze kościelne oraz zapisy rachunkowe odnaleźć można również w księgach metrykalnych parafii w Grucie, Przecznie i Nawrze¹⁶.

Wśród rejestrów posługi sakramentalnej szczególny walor posiadają te dotyczące akatolików. Niewątpliwie adnotacje w księgach chrztów odnoszące się do posługi sakramentalnej wobec chrześcijan niekatolików, zawarte w księgach ślubów tyżące związków międzywyznaniowych oraz w księgach zgonów o dokonanych konwersjach, a także osobne księgi konwersji są materiałem służącym naświetleniu zagadnienia występowania ludności wyznań protestanckich na ziemi na której istotną część stanowiły dobra biskupie i kapitulne. Adnotacje odnoszące się do innowierczości czasami są wtopione w ciąg zapisów, czasami są to osobne księgi. Taka księga obejmująca okres 1764–1773 wykazywana jest dla parafii w Błędownie¹⁷. Dla parafii w Radzynie Chełmińskim (od 1744 r.), Okoninie (z lat 1714–1753), Linowie (z lat 1692–1746), Toruniu (św. Wawrzyńca) (od 1759 r.) istnieją spisy konwertytów powiązane z bieżącymi księgami metrykalnymi¹⁸. Jednak w większości parafii posługa sakramentalna w stosunku do osób wyznania niekatolickiego była uwzględniana w zapisach bieżących, zarówno w księgach chrztów, ślubów jak i pogrzebów. W księgach chrztów parafii szynyskiej i wąbrzeskiej chrzty dzieci z rodzin katolickich i niekatolickich są umieszczone w tej samej księdze. Zapisy te rzucają interesujące światło nie tylko na relacje międzywyznaniowe, ale także na stosunki demograficzne. Na podstawie zapisów metrykalnych bez większego trudu daje się ustalić charakterystykę wyznaniową poszczególnych, również niewielkich, miejscowości. Względnie skrupulatna rejestracja z lat 1770–1771

¹⁴ AADDT, sygn. W 1414, p. 65v.–66, 77.

¹⁵ AADDT, sygn. W 1682, p. 65a–71.

¹⁶ AADDT, sygn. W 516; sygn. W 526; sygn. W 1000.

¹⁷ AADDT, sygn. W 83.

¹⁸ AADDT, sygn. W 823; W 1063; W 1286; Parafia p.w. św. Wawrzyńca w Toruniu, sygn. AD 002.

z obszaru parafii w Wąbrzeźnie pokazuje, że 33,6% chrzczonych dzieci pochodziło z rodzin protestanckich, 55,9% z rodzin katolickich, 2,0% ze związków mieszańców, w pozostałych przypadkach wyznania nie określono. Miejscowości, należące do tej parafii, w których zamieszkiwała ludność wyznania protestanckiego to: Jarantowice, Łopatki, Łąbędź, Katarzynki, Książki, Stanisławki, Ostrowo, Sicienko, Nielub, Wałycz, Michałki. W Wąbrzeźnie przede wszystkim zamieszkiwali katolicy.

Na przestrzeni XVII–XVIII w. obserwuje się tendencję do poszerzania wachlarza imion nadawanych dzieciom. Katalog imion żeńskich dla pięciu wybranych parafii obejmuje 81, zaś męskich 110 imion. Przewaga liczby imion męskich dotyczy każdej z badanych parafii i zdaje się być cechą stałą. Dla parafii w Starogrodzie katalog używanych w latach 1677–1700 imion liczy 82, z czego męskie stanowią 62,2%¹⁹. Dla parafii w Chełmży katalog imion wybieranych przed chrztem przez ojców w latach 1746–1766 liczy 120, z czego męskie stanowią 57,5 %²⁰. Bardzo zbliżony pod względem charakterystyki liczbowej jest katalog imion dla parafii w Golubiu z lat 1760–1772. Zawiera 116 imion, z czego męskie stanowią 53,4%²¹. W parafii w Wąbczu w latach 1760–1767 zastosowanie znalazły 63 imiona, z czego męskie stanowią 57,1%²². W parafii w Chełmnie katalog imion utworzony na podstawie wpisów metrykalnych chrzczonych dzieci z lat 1751–1760 jest najobszerniejszy, gdyż obejmuje 142 imiona, z czego męskie stanowią 54,9%²³.

Nie wszystkie imiona powtarzają się w badanych parafiach. Imiona które występują jednocześnie w pięciu, wybranych parafiach stanowią zaledwie 18,8%. Generalnie można mówić o stałych preferencjach w doborze imion, zarówno tych najpopularniejszych jak i tych nadawanych sporadycznie. Księgi chrztów pozwalają na prześledzenie preferencji rodziców co do wyboru imienia nowo narodzonego dziecka. Obserwując rotacyjność występowania najpopularniejszych imion nasuwa się wniosek, że przede wszystkim o wyborze imienia decydował dzień urodzin i patron, który w tym okresie był wspominany w liturgii. Dokonując wyboru nie kierowano się w jakiś szczególny sposób chęcią upamiętnienia ojca lub matki poprzez nadanie dziecku tego samego imienia. Trudno ocenić w jaki sposób odnoszono się do imion, które nosili dziadowie. Nie zauważa się by imię patrona parafialnej świątyni, lokalne kultury czy nawet wyniesienie na ołtarze kolejnego świętego wpływało na większą popularność tego imienia.

Na wybór imienia istotny wpływ miał niewątpliwie krąg religijno-kulturowy z którego wywodzili się rodzice. W miastach biskupich ziemi chełmińskiej do-

¹⁹ AADDT, sygn. W 10.

²⁰ AADDT, Parafia św. Mikołaja w Chełmży, sygn. AA002.

²¹ AADDT, sygn. W 333.

²² AADDT, sygn. W 1682.

²³ AADDT, sygn. W 740.

minowali katolicy, ale w parafiach wiejskich oraz miastach królewskich notuje się istotny odsetek ludności niekatolickiej: luteranów i menonitów, którzy jednak dostępowali posługi sakramentalnej w kościołach katolickich. Przedstawiciele tych społeczności często preferowali imiona pochodzenia germańskiego.

Najpopularniejszym imieniem męskim był Jan, zaś żeńskim Marianna. Tendencja ta jest widoczna zarówno dla ostatniej ćwierci XVII, jak i połowy XVIII w. Odstaje od tej reguły parafia w Wabczu, gdzie na pierwsze miejsce wybiło się imię Wojciech, a Jan znalazło się dopiero na dalekiej, dziesiątej pozycji. Porównanie spisu najczęściej używanych imion w parafii w Starogrodzie z katalogiem chełmińskim, późniejszym od pierwszego o ponad pół wieku, prowadzi do wniosku, iż preferencje w zakresie doboru imion dla nowonarodzonych dzieci pozostawały niezienne, mimo upływu czasu. Poszerzeniu uległ natomiast wachlarz imion.

W parafii w Starogrodzie pod wezwaniem św. Barbary w okresie 1677–1700 zastosowanie miało 31 imion żeńskich i 51 męskich. Spośród imion żeńskich najbardziej popularne to: Marianna, Anna, Katarzyna, Elżbieta, Ewa, Barbara, Jadwiga i Małgorzata, Gertruda, Agnieszka, Magdalena, Regina, Zofia. Sporadycznie nadawano imiona takie jak: Sara, Konstancja, Eleonora, Apolonia. Wśród imion męskich największym uznaniem cieszył się Jan, Marcin, Jakub, Piotr, Adam, Michał, Paweł, Andrzej, Wojciech, Mateusz, Tomasz, Maciej, Henryk, Jerzy i Wawrzyniec. Wśród męskich imion sporadycznie pojawiają się: Jacek, Bernard, Augustyn, Fabian, Feliks, Daniel, Florian. Są też imiona nader oryginalne: Absalon, Demetriusz, Korneliusz.

W sąsiedniej parafii chełmińskiej największym uznaniem cieszyły się takie imiona jak: Jan, Jakub, Michał, Józef, Marcin, Piotr, Franciszek, Andrzej, Wojciech, Dawid, Antoni, Krystian, Jerzy, Stanisław, Walenty. Warto w tym momencie zwrócić uwagę na fakt, iż św. Walenty cieszył się w Chełmnie szczególnym kultem z racji przechowywanych w kościele jego relikwii, a mimo to nie przekładało się to na zasadniczy wzrost popularności tego imienia. Podobnie rzecz się miała z św. Rochem i Sebastianem, którzy w 1708 r. zostali obrani za patronów miasta. Wśród imion żeńskich dominowały: Marianna, Anna, Katarzyna, Krystyna, Elżbieta, Ewa, Barbara, Jadwiga, Agnieszka, Helena.

W Chełmży w okresie 1746–1766 używano 51 imion żeńskich i 70 męskich. Spośród imion żeńskich najbardziej popularne to: Marianna, Katarzyna, Barbara, Agnieszka, Jadwiga, Elżbieta, Ewa, Magdalena, Rozalia, Małgorzata, Konstancja, Anna, Franciszka, Wiktoria i Helena. Do najbardziej rzadkich, a zarazem bardzo oryginalnych należały: Adrianna, Antonina, Bibiana, Domicela, Eustachia, Ludwinia, Salomea, Scholastyka. Spośród imion męskich najbardziej popularne to: Jan, Antoni, Wojciech, Franciszek, Józef, Jakub, Kazimierz i Szymon, Stanisław, Walenty, Bartłomiej, Mateusz, Michał, Marcin, Andrzej, Paweł i Wawrzyniec. Do najbardziej oryginalnych a zarazem najrzadszych należały: Anastazy, Bruno, Daniel, Edward, Eligiusz, Joachim, Karol, Klemens, Makary, Władysław, Zachariasz.

W Golubiu w okresie znacznie krótszym, aniżeli w wyżej wymienianych parafiach, bo w latach 1760–1772, katalog imion żeńskich liczy 55, zaś męskich 62²⁴. Coraz wyraźniej jest obserwowalna tendencja do zmniejszania różnicy ilościowej katalogu imion męskich i żeńskich. Zdaje się to potwierdzać pogłębianie tendencji dewersyfikacyjnej będącej przejawem indywidualizmu i szukania imion oryginalnych. Wśród imion żeńskich nadal jednak dominuje: Marianna, Anna, Katarzyna, Barbara, Agnieszka, Rozalia, Teresa, Magdalena, Ewa, Franciszka, Wiktoria, Apolonia, Konstancja, Łucja, Elżbieta, Kunegunda, Małgorzata, Antonina. Wśród imion najrzadziej używanych znalazły się: Hilaria, Honorata, Pelagia, Faustyna, Urszula. Obserwuje się wśród imion żeńskich wyraźną tendencję do używania imion utworzonych od imion męskich: Józefa, Janina, Antonina, Ludwika. W grupie imion męskich nadal dominują imiona Jan, Józef, Antoni, Franciszek, Wojciech, Szymon, Mateusz, Jakub, Andrzej, Michał, Walenty, Stanisław, Piotr, Marcin, Tomasz, Ignacy, Bartłomiej, Kazimierz i Paweł. Wśród imion najrzadziej używanych znajdują się: Błażej, Bonifacy, Dawid, Fabian, Florian, Gabriel, Lucjusz, Rafael, Tyberiusz, Wiktor.

Z upływem czasu wyraźnemu poszerzeniu ulegała grupa imion rzadko używanych. W parafii starogrodzkiej w końcu XVII w. było to 31,7% ogółu imion, w Chełmży w latach 1746–1766 – 40,8%, a w Golubiu w latach 1760–1772 49,5%. W grupie najrzadziej nadawanych imion znajdują się: Adrianna, Angela, Bogumiła, Eustachia, Feliksa, Hilaria, Honorata, Izabela, Józefina, Konkordia, Kordula, Lucyna, Marta, Martyna, Pelagia, Salomea, Teodozja, Absalon, Adrian, Albin, Aleksander, Anastazy, Ambroży, Bazyli, Benedykt, Bogusław, Bruno, Demetriusz, Dydak, Edward, Eligiusz, Ertman, Ferdynand, Feliks, Godfryd, Grzegorz, Hilary, Izaak, Jacek, Izidor, Jeremiasz, Joachim, Jonasz, Kajetan, Kryspin, Lucjusz, Makary, Marceli, Maur, Rafael, Robert, Tobiasz, Tyberiusz, Waclaw, Werner, Wiktor, Władysław. Warto odnotować zupełny brak takich imion jak: Marek, Mieczysław, Tadeusz, Zygmunt itd.²⁵. Preferowane imiona mają rodowód biblijny i łaciński, rzadziej grecki, rodzimy i germański oraz celtycki. Pojawiają się imiona o rodowodzie francuskim. Nie używano imion o rodowodzie hiszpańskim, rosyjskim, litewskim.

Około połowy XVIII w. obserwuje się nieśmiałe próby nadawania dziewczynom imienia Maria. Imię to zarezerwowane dla Bogarodzicy występuje w połączeniu z drugim: Maria Anna, Maria Magdalena, Maria Katarzyna lub Maria Teresa²⁶.

W zdecydowanej większości wpisów metrykalnych zanotowane jest tylko jedno imię. Podwójne imiona pojawiają się w bardzo charakterystycznym złożeniu odno-

²⁴ AADDT, sygn. W 333.

²⁵ Imię Marek i Tadeusz udało się odnaleźć tylko w pojedynczych przypadkach jako imię drugie. Patrz: AADDT, sygn. W 738, p. 19v., 76.

²⁶ AADDT, sygn. W 740, p. 32 v., 42, 42 v., 45; Parafia św. Mikołaja w Chełmży, sygn. AA002, p. 74, 80.

szącym się do określonych świętych bądź błogosławionych: Jan Chrzciciel, Maria Magdalena, Jan Nepomucen, Jan Kanty, Stanisław Kostka, Franciszek Ksawery, Franciszek Salezy, Szymon Tadeusz, Szymon Judasz Tadeusz, Wincenty Ferarius, Piotr Szymon, Piotr Paweł, Katarzyna Sieneńska, Jan z Dukli, Jan Ewangelista, Mikołaj z Tolentino, Jan Kapistran, Jan od Krzyża²⁷. W sposób bardziej swobodny i znacznie częściej nadawano dwa imiona w parafii chełmińskiej w XVIII w. Wśród dzieci urodzonych na terenie miasta i przedmieścia Rybaki w latach 1734–1743 dwa imiona otrzymało aż 32% ochrzczonych dzieci²⁸. Wydaje się, że zwyczaj ten występował początkowo przede wszystkim wśród najzamożniejszych przedstawicieli lokalnej społeczności upowszechniając się wraz z upływem czasu. W parafii wabczyńskiej w latach sześćdziesiątych XVIII w. dwa imiona występują już dość często²⁹.

Częstotliwość wyboru imion w grupie żeńskiej i męskiej

Imię	Chełmno	Chełmża	Golub	Strarogród	Wabcz
Imiona żeńskie					
Odsetek w grupie imion żeńskich w obrębie parafii					
Adrianna	–	0,1	–	–	–
Agata	0,3	0,9	0,5	–	1,5
Agnieszka	2,0	5,9	3,6	2,9	3,8
Anastazja	0,1	0,4	0,2	–	–
Angela	–	–	–	0,2	–
Angelika	0,3	–	–	–	–
Anna	11,7	2,4	10,0	15,4	10,0
Antonina	0,9	0,1	1,0	–	–
Apolonia	0,3	0,6	1,6	0,2	0,8
Barbara	2,8	6,4	3,6	5,6	3,1
Bibiana	–	0,1	–	–	1,5
Bogumiła	0,3	–	–	–	–
Brygida	1,0	–	0,5	–	–
Cecylia	0,4	0,7	–	–	–
Domicela	0,4	0,1	0,2	–	–
Dorota	1,1	1,1	0,5	1,2	–
Eleonora	0,4	0,6	0,2	0,2	–
Elżbieta	4,6	3,4	1,2	10,2	4,6
Eufrozyna	1,4	–	–	0,6	–

²⁷ AADDT, sygn. W 333, p. 7–16v., 40 v, 47v.; sygn. W 738, p. 17, 19 v., 21 v.; sygn. W 740, p. 4 v., 70, 102 v.; sygn. W 1682, p. 81; Parafia św. Mikołaja w Chełmży, sygn. AA002, p. 2, 4, 6 n., 8 n., 13, 17, 93, 117.

²⁸ AADDT, sygn. W 738.

²⁹ AADDT, sygn. 1682, p. 76–83v.

Eustachia	-	0,1	-	-	-
Ewa	4,2	2,9	2,1	6,5	-
Faustyna	0,1	-	0,3	-	-
Feliksa	0,1	-	-	-	-
Floriana	0,3	-	-	-	-
Franciszka	1,1	2,1	2,1	0,2	1,5
Gertruda	0,5	0,9	0,3	3,5	-
Helena	2,0	2,0	0,7	0,8	-
Hilaria	-	-	0,2	-	-
Honorata	-	-	0,2	-	-
Izabela	-	-	0,2	-	-
Jadwiga	2,2	4,4	4,2	3,5	-
Janina	-	0,3	0,9	-	-
Joanna	0,4	0,1	-	-	0,8
Józefa	-	-	0,9	-	-
Józefina	-	-	0,2	-	-
Julia	0,1	0,1	0,5	-	-
Juliana	0,4	1,7	-	-	0,8
Justyna	0,3	1,6	0,7	0,4	1,5
Karolina	-	-	0,2	-	-
Katarzyna	11,1	9,0	7,4	12,3	10,8
Klara	0,5	0,4	0,2	0,4	-
Konkordia	0,1	-	-	-	-
Konstancja	0,5	2,4	1,6	0,6	3,1
Kordula	0,1	-	-	-	-
Krystyna	4,6	0,7	0,5	1,2	1,5
Kunegunda	0,1	1,7	1,0	-	-
Lucyna	0,1	-	-	-	-
Ludwika	0,4	-	0,7	-	-
Ludwinia	0,4	0,1	0,2	-	-
Łucja	0,1	1,7	1,2	0,8	0,8
Magdalena	1,8	2,9	2,4	2,3	5,4
Małgorzata	1,8	2,6	1,0	3,5	2,3
Marcelina	0,1	0,3	0,2	-	-
Marcjanna	0,6	-	-	-	-
Maria	0,5	0,3	0,3	-	-
Marianna	27,2	26,5	33,9	21,3	29,2
Marta	-	0,1	-	-	-
Martyna	0,1	-	-	-	-
Monika	-	0,1	0,2	0,4	-
Paulina	-	0,3	0,2	-	-
Pelagia	-	-	0,2	-	-
Petronela	1,4	1,6	0,9	-	2,3
Regina	1,3	0,9	0,3	2,3	-

Rozalia	1,4	2,7	3,5	0,6	0,8
Rozyna	0,4	-	-	-	0,8
Róża	0,6	-	-	-	-
Sabina	-	0,1	-	-	-
Salomea	0,9	0,1	0,9	-	-
Salomona	0,1	-	-	-	-
Sara	0,1	-	-	0,2	-
Scholastyka	0,1	0,1	-	-	1,5
Tekla	-	-	0,7	-	-
Teodora	0,4	-	-	-	-
Teodozja	0,1	-	-	-	-
Teresa	0,8	1,3	2,9	0,6	2,3
Urszula	0,1	0,9	0,3	0,4	0,8
Waleria	-	-	0,2	-	-
Wiktoria	0,5	2,0	1,7	-	0,8
Zofia	0,9	1,1	0,5	1,5	3,1
Zuzanna	0,5	0,9	0,2	0,8	-
Imiona męskie					
Odsetek w grupie imion męskich w obrębie parafii					
Absalom	-	-	-	0,2	-
Adam	1,9	1,0	1,3	4,7	0,7
Adrian	-	-	-	0,6	-
Anastazy	-	0,1	-	-	-
Andrzej	3,8	3,0	4,1	3,8	3,7
Antoni	2,9	5,8	5,5	1,5	5,1
Albin	-	-	0,2	0,2	-
Aleksander	-	0,1	-	-	-
Ambroży	-	-	0,2	-	-
Augustyn	0,6	-	0,2	0,2	-
Baltazar	0,1	0,3	0,5	0,4	-
Bartłomiej	0,6	3,4	2,4	1,7	2,4
Bazyli	0,1	-	0,3	-	-
Benedykt	0,1	-	0,2	-	-
Bernard	0,4	0,1	-	0,2	-
Błażej	-	0,3	0,2	0,9	-
Bogusław	0,1	-	-	-	-
Bonawentura	0,2	0,1	-	-	-
Bonifacy	0,1	-	0,2	-	-
Bruno	-	0,1	-	-	-
Daniel	0,4	0,1	-	0,2	-
Dawid	3,7	-	0,2	1,3	0,7
Demetriusz	-	-	-	0,2	-
Dominik	0,4	0,4	0,3	-	-

Dydak	-	-	0,2	-	-
Dydryk	0,1	-	-	-	-
Edward	-	0,1	-	-	-
Eliasz	0,1	-	-	-	-
Eligiusz	-	0,1	-	-	-
Emanuel	0,1	-	-	-	-
Ertman	0,1	-	-	-	-
Fabian	0,8	1,3	0,2	0,2	0,7
Felicjan	0,1	0,1	0,3	-	-
Feliks	0,2	0,8	-	0,2	-
Ferdynand	0,1	-	-	-	-
Filip	0,1	1,2	0,5	-	0,7
Florian	0,1	0,1	0,2	0,2	-
Franciszek	4,4	4,7	5,4	0,9	5,9
Fryderyk	0,1	0,1	-	0,4	-
Gabriel	0,1	0,3	0,2	-	-
Godfryd	0,4	0,1	-	-	-
Grzegorz	0,6	0,4	0,6	1,7	0,7
Gwalbert	0,1	-	-	-	-
Henryk	0,5	-	-	2,3	2,2
Hilary	-	0,3	-	-	-
Hubert	0,4	0,4	-	-	0,7
Ignacy	0,5	1,3	2,4	-	2,4
Izaak	0,1	-	-	-	-
Izydor	-	0,5	-	-	-
Jacek	0,1	0,3	-	0,2	-
Jakub	7,1	4,6	4,1	6,4	6,6
Jan	16,3	11,2	12,0	17,4	3,7
Jeremiasz	-	-	-	0,2	-
Jerzy	2,8	0,4	0,8	1,9	0,7
Joachim	-	0,1	0,2	1,7	-
Jonasz	0,1	-	-	-	-
Józef	5,4	4,6	10,1	1,5	1,5
Julian	-	-	0,2	-	-
Kacper	0,2	0,3	0,2	-	-
Kajetan	0,1	-	-	-	-
Karol	-	0,1	0,2	-	-
Kazimierz	1,7	3,8	2,2	1,7	5,1
Klemens	-	0,1	-	-	-
Konstanty	0,1	0,4	0,2	-	-
Kornelisz	-	-	0,2	0,2	-
Kryspin	0,1	-	-	-	-
Krystian	2,9	-	-	0,9	-
Krzysztof	0,2	0,3	0,2	0,6	-

Ksawery	0,1	-	0,3	-	-
Lew	-	0,3	-	-	-
Lucjusz	-	-	0,2	-	-
Ludwik	0,2	0,4	0,2	-	0,7
Łukasz	0,5	1,3	0,6	0,6	1,5
Maciej	1,3	2,7	0,8	2,3	3,7
Makary	-	0,1	-	-	-
Marceli	-	0,1	-	-	-
Marcin	5,2	3,1	3,0	9,8	5,9
Mateusz	1,9	3,4	4,4	3,0	1,5
Maur	0,1	-	-	-	-
Melchior	-	0,3	0,5	-	2,2
Michał	5,7	3,3	3,8	4,2	5,9
Mikołaj	0,4	2,7	1,3	0,8	0,7
Onufry	0,1	-	-	-	-
Paweł	1,5	2,9	2,2	3,8	5,1
Piotr	5,1	2,1	3,3	5,1	3,7
Rafael	-	-	0,2	-	-
Rajmund	-	0,1	-	-	0,7
Robert	0,1	-	-	-	-
Roch	0,2	1,2	0,6	-	-
Samuel	0,1	-	-	-	-
Sebastian	0,5	0,3	0,2	1,3	0,7
Seweryn	0,1	0,3	-	-	-
Stanisław	2,4	3,7	3,5	1,7	0,7
Stefan	0,5	0,7	0,5	0,9	-
Sylwester	0,1	-	0,3	-	-
Szymon	1,8	3,8	4,9	1,7	2,2
Teodor	0,4	0,5	0,5	-	-
Tobiasz	0,1	-	-	-	-
Tomasz	1,7	2,4	2,7	2,6	2,4
Tyberiusz	-	-	0,2	-	-
Wacław	0,1	-	-	-	-
Walenty	2,4	3,4	3,6	1,5	2,4
Wawrzyniec	0,6	2,9	1,3	1,9	2,4
Werner	-	-	-	0,2	-
Wiktor	-	-	-	0,2	-
Wilhelm	0,1	-	-	0,4	-
Wincenty	1,4	0,3	0,3	-	2,2
Władysław	-	0,1	-	-	-
Wojciech	3,8	4,7	5,1	3,2	8,8
Zachariasz	-	0,1	-	0,4	-

Powszechną zasadą było, że zaraz po narodzeniu dziecka, ojciec udawał się do kościoła by dopełnić obowiązku chrztu. Od chwili narodzenia po ceremonię chrztu upływało kilka dni. W parafii grudziądzkiej w latach 1661–1664 czas ten wynosił średnio, w zaokrągleniu do pełnych dni, aż 9, podczas gdy w parafii chełmińskiej, w sto lat później, w latach 1761–1763, od urodzenia do chrztu upływało przeciętnie 3 dni, przy czym w 11,6% przypadków chrzest odbywał się jeszcze tego samego dnia³⁰. Sporadycznie zdarzały się chrzty osób dorosłych. Dotyczyło to osób nawróconych na katolicyzm, zwykle przedstawicielei wyznania mojżeszowego³¹.

Na obecnym etapie badań trudno jest ustalić zasady które kierowały dobo-rem rodziców chrzestnych. Obowiązkowo musiał to być mężczyzna i kobieta. W szczególnych przypadkach, zwykle gdy chrzczono dziecko przedstawicielei lokalnej szlachty lub rodziców wyznania protestanckiego, dopisywano osoby asystujące rodzicom chrzestnym³². Zasadnicze pytanie dotyczy jednakże klucza doboru chrzestnych: czy były to osoby pozostające w relacji pokrewieństwa z rodzicami biologicznymi, znajomi czy też osoby przygodne. Pytanie to jest tym bardziej zasadne, gdy uwzględni się bardzo krótki odstęp czasu dzielący narodziny od chrztu. Zdaje się, że na chrzestnych proszono osoby zajmujące wysoką pozycję w lokalnych społecznościach. Tylko w 1740 r. w Chełmnie Stanisław Czechowicz i Wiktorja Forbesowa byli chrzestnymi aż po 7 razy każdy, Jerzy Forbes 6, a Klara Gwoździwska 5³³. Wydaje się, że w Wabczu funkcję „etatowych” chrzestnych pełnili podopieczni miejscowego szpitala³⁴.

Pewną podpowiedź uzyskuje się śledząc relacje pomiędzy miejscem narodzenia dziecka, a miejscem zamieszkania chrzestnych. W parafii o charakterze wiejskim w Wabczu podano, że 55,6% chrzestnych pochodziło z tej samej miejscowości, 27,8% z innych, zaś w 9,4% przypadków z miejscowości w której narodziło się dziecko pochodził tylko jeden z rodziców³⁵. Należy postawić także pytanie o zasady wyznaniowe doboru chrzestnych. Z pewnością nie żądano by rodzice byli katolikami o ile dziecko zrodzone było w rodzinie protestanckiej. Zdarzały się jednak sytuacje w których jeden z rodziców był katolikiem a drugi wyznania ewangelicko-augsburskiego³⁶.

W księgach chrztów odnotowywano chrzty dzieci zrodzonych w związkach pozasakramentalnych. Zwykle nie odnotowywano nazwiska i imienia ojca, stwier-

³⁰ AADDT, sygn. W 367; sygn. W 740. Dla Grudziądza przyjęto średnią obciążoną, odrzucając rzadkie przypadki, w których do chrztu dochodziło w okresie 0,5–2 lata od urodzenia.

³¹ AADDT, sygn. W 333, p. 60v.

³² AADDT, sygn. W 125, p. 25v., 25.

³³ AADDT, sygn. W 738, p. 42v. – 52.

³⁴ AADDT, sygn. W 1682, p. 78v., 78, 80v.

³⁵ AADDT, sygn.. W 1682. W 7,2% przypadków nie określono miejsca zamieszkania rodziców chrzestnych.

³⁶ AADDT, sygn. 333, p. 3; sygn. W 738, p. 45.

dzając, że ojciec pozostaje nieznany lub ewentualnie, że dziecko zostało poczęte w związku niesakramentalnym. Niewątpliwie, ojciec był znany matce dziecka, ta jednak nie posiadała możliwości potwierdzenia ojcostwa, o ile mężczyzna nie zgadzał się na jego uznanie. Co więcej, nader często zapisywano tylko imię matki, bez podania nazwiska ani miejscowości w której zamieszkiwała. Od tej reguły zdarzały się jednak wyjątki, co można traktować jako świadectwo przełamywania progu wstydlivosti, acz z drugiej strony może świadczyć o szczególnym napiętnowaniu³⁷. Niejasne są bowiem powody dla których w Wąbrzeźnie dokonywano wpisów do góry nogami imion matek, które porodziły nieślubne dzieci³⁸. Czyżby była to forma proskrypcji? Kobiety chrzczące dzieci nieślubne pochodziły tak z miejscowości parafialnej jak i okolicznych wsi wchodzących w skład parafii. Nie zauważa się tendencji by niewielkie wszak ośrodki miejskie ziemi chełmińskiej w sposób szczególnie sprzyjały poluzowaniu zasad obyczajowych, przejawiającego się wzrostem urodzeń dzieci nieślubnych. Zdarzało się jednak, że kobieta brzemienna opuszczała miejsce zamieszkania udając się w okolice w której nie była znana. Zgłaszając się do plebana, w celu ochrzczenia dziecka, nie podawała najprawdopodobniej miejscowości z której pochodziła, a wpis ograniczano do stwierdzenia: z województwa chełmińskiego bądź *advena*³⁹. Ciężko bowiem przypuszczać, by brak adnotacji o miejscu urodzenia dziecka wynikał z „przezorności” duchownego. Przy imieniu Magdaleny, która w maju 1739 urodziła córkę Mariannę zapisano „Z Torunia do Chełmna przyszła”⁴⁰.

Urodzenia pozamałżeńskie odnotowywano jednak relatywnie rzadko. W wiejskiej parafii starogrodzkiej w latach 1677–1780 odnotowano zaledwie 89 takich przypadków, co stanowi 1,54% spośród 5765 dzieci ochrzczonych w tym czasie⁴¹. Dzieci niechciany, czyli tzw. podrzutków w tym samym okresie odnotowano jedenaścioro. W parafii chełmżyńskiej w latach 1746–1774 odnotowano 53 przypadki chrztów dzieci zrodzonych poza związkami sakramentalnymi, co stanowi 2,59% spośród 2050 ochrzczonych w tym okresie⁴². Odnotowano także cztery przypadki porzucenia dziecka. W przypadku obydwu parafii notuje się wzrost liczby urodzeń dzieci ze związków pozamałżeńskich ok. 1760 r. co mogło być spowodowane przemarszami wojsk carskich u kresu wojny siedmioletniej. W parafii w Golubiu w latach 1760–1772 odnotowano 17 poczęć pozamałżeńskich i dwa w związkach małżeńskich nieudokumentowanych, co stanowi 1,55% ogółu ochrzczonych w latach 1760–1772

³⁷ AADDT, sygn. W 333, p. 13v., 17v., 18, 19.

³⁸ AADDT, sygn. W 125, p. 1v., 18.

³⁹ AADDT, sygn. W 333, p. 16v.; sygn. W 738, p. 66v.; sygn. W 1682, p. 81v.

⁴⁰ AADDT, sygn. W 338, p. 37v.

⁴¹ AADDT, sygn. W 10.

⁴² AADDT, Parafia św. Mikołaja w Chełmży, sygn. AA002.

w tej parafii⁴³. W Wąbrzeźnie w latach 1751–1767 dzieci nieślubne stanowiły 1,28% ochrzczonych⁴⁴. Dzieci nieślubne pojawiały się zarówno w środowiskach wyznania katolickiego jak i protestanckiego⁴⁵. W przypadku parafii w Wąbrzeźnie nie obserwuje się wzrostu liczby chrztów dzieci nieślubnych w okresie bezpośrednio po dokonaniu rozbioru. Na podstawie przytoczonych danych można wysunąć przypuszczenie o utrzymywaniu się stałej tendencji w tym obszarze obyczajowości.

Zapisy w których, pomimo stwierdzenia narodzin dziecka w związku nieślubnym, jednak zostały podane personalia ojca zdarzają się nader rzadko. Nazwisko ojca podawano jednakże w sytuacji, gdy rodzice dziecka, nie mając możliwości potwierdzenia zawarcia związku sakramentalnego, twierdzili jednak że są małżeństwem. Duchowny wprawdzie zapisywał, że jest to związek nie posiadający właściwego udokumentowania, ale też podawał dane personalne ojca. Przede wszystkim dotyczyło to przybyszów, w tym również włóczęgów. Być może w takiej sytuacji znalazł się Marcin Marquert i Elżbieta z siola Owczarka pod Grudziądem, którzy chrzcili swoje dziecko w 1667 r.⁴⁶ W 1761 r. w Golubiu został ochrzczony Bazyli Guzowski, którego rodzice przybyli z Kujaw i jak należy się domyślać nie mieli możliwości udowodnienia zawarcia związku⁴⁷. Nieco wcześniej miał miejsce chrzest syna generała carskiego Mikołaja Leontiewa, który również nie był w stanie przedłożyć stosownych potwierdzeń. Gwarantem była pozycja społeczna generała i jak można się domyślać osoba chrzestnego: wice wojewody płockiego Bartłomieja Humieckiego⁴⁸. Kolejny taki przypadek odnotowano w Golubiu w 1770 r.⁴⁹ Reasumując, wszystko wskazuje, że pozostawanie kobiety i mężczyzny w ewentualnym konkubinacie nie stanowiło przeszkody do udzielenia sakramentu chrztu ich dziecku.

Kontroli mobilności społeczeństwa służy porównanie występowania nazwisk notowanych w poszczególnych parafiach, przede wszystkim nazwisk rodziców w księgach urodzeń. Nie będzie zapewne większym błędem, gdy przyjmie się, iż miejsce narodzin dziecka jest miejscem stałego zamieszkania całej rodziny. Z ksiąg chrztów parafii kontrolnych w Chełmnie, Chełmży, Grudziądzu, Szynychu, Wabczu i Wąbrzeźnie wynotowano 1816 różnorakich form zapisu nazwisk⁵⁰.

⁴³ AADDT, sygn. W 333.

⁴⁴ AADDT, sygn. W 125.

⁴⁵ AADDT, sygn. W 125, p. 43, 55v., 60, 67, 68.

⁴⁶ AADDT, sygn. W 367, p. 30.

⁴⁷ AADDT, sygn. W 333, p. 15v.

⁴⁸ AADDT, sygn. W 333, p. 18v.

⁴⁹ AADDT, sygn. W 333, p. 69.

⁵⁰ AADDT, W 125, nazwiska z Wąbrzeźna z lat 1751–1773; sygn. W 367, nazwiska z Grudziądza z lat 1661–1671; sygn. W 738, nazwiska z Chełmna z lat 1734–1743; W 1414, nazwiska z Szynycha z lat 1741–1755; W 1682, nazwiska z Wabcza z lat 1760–1767; Parafia p.w. św. Mikołaja w Chełmży, sygn. AA002, nazwiska z Chełmży z lat 1746–1755.

Nazwiska, które występują więcej niż tylko na obszarze jednej parafii stanowią zaledwie 5,7%, przy czym nazwiska notowane w parafii chełmińskiej i powtarzające się w innych stanowią 4,0%, odpowiednio z parafii chełmżyńskiej: 15,0%, z parafii grudziądzkiej: 10,8%, z parafii w Szynychu: 12,4%; z parafii w Wabczu: 25,4%, z parafii w Wąbrzeźnie: 14,3%. Bardzo niskie wartości wyliczonych wskaźników sugerują hermetyczność poszczególnych społeczności, mimo że parafie te pozostają w stosunku do siebie w odległości do ok. 30 km. Dotychczasowe badania nad społeczeństwem ziemi chełmińskiej nie pozwalają ustalić ewentualnego pokrewieństwa, co dałoby pełniejszy obraz zakresu migracji społecznych. Wysokość wyliczonych wskaźników może być jeszcze niższa, gdy uwzględni się, że wiele nazwisk powtarzających się we wpisach metrykalnych innych parafii to osoby, które chociażby z racji nieobecności duchownego w najbliższej parafii, udawały się do świątyn w innych ośrodkach. Wydaje się także, że pewną dowolność w wyborze kościoła w którym dopełniony był sakrament chrztu posiadała ludność wyznania protestanckiego. Prawidłowość tę daje się obserwować chociażby na przykładzie Grudziądza i Szynycha. Zbyt niska mobilność, przede wszystkim mieszczan w XVIII w. wiązać się może z istotnym ubytkiem ludności miast wywołanym epidemiami i wojnami jakie przetoczyły się przez ziemię chełmińską w połowie XVII i początku XVIII w., co z kolei wiodło do upadku poziomu życia w miastach. Z drugiej jednak strony wytworzona nisza demograficzna winna wywołać zjawisko „zasysania” do miast ludności z zewnątrz. Niewątpliwie pogłębiona analiza ksiąg metrykalnych jest w stanie dopomóc w rozwiązaniu tego zagadnienia.

Nazwiska powtarzające się w księgach chrztów wybranych parafii

Chełmno	Chełmża	Grudziądz	Szynych	Wabcz	Wąbrzeźno
			Bekier	Bekkier	
Berent		Berent	Berent	Berent	
Berk		Berk			
			Bonowski		Bonowski
		Bork		Bork	
		Borkowski		Borkowski	
Broniszewski	Broniszewski				
Bucholc			Bucholc		
Cabel			Cabel		
	Chmielewski				Chmielewski
	Ciesielski			Ciesielski	
Czajkowski	Czajkowski				
Czarnecki	Czarnecki	Czarnecki			
Czaykowski					Czaykowski

Dąbrowski				Dąbrowski	
Domżański				Domżański	
Dudek		Dudek	Dudek		
Evert			Evert		
Falk			Falk		
Felt			Felt		
Głowacki	Głowacki			Głowacki	
	Górski			Górski	
Grosz			Grosz		
Gurski				Gurski	
		Hoffman		Hoffman	
Jakubowski				Jakubowski	
Janke		Janke			
Jankowski	Jankowski			Jankowski	Jankowski
Jarocki				Jarocki	
	Jedrzejewski		Jedrzejewski		
Kamiński	Kamiński				
Koliński	Koliński				
Kowalski	Kowalski	Kowalski			Kowalski
Krol			Krol		
Kryger			Kryger		
	Kucharski	Kucharski			
Kurke			Kurke		
Lankiewicz				Lankiewicz	
Lewandowski	Lewandowski			Lewandowski	Lewandowski
Lipiński	Lipiński	Lipiński			Lipiński
Lisewski	Lisewski				
Maciejewski	Maciejewski				
Majewski					Majewski
Meler	Meler		Meler		
Miller			Miller		
Neyman					Neyman
Nowacki	Nowacki				
				Nowakowski	Nowakowski
	Olszewski				Olszewski
Orłowski	Orłowski				
	Osmański			Osmański	
Ostrowski	Ostrowski			Ostrowski	
Ott			Ott	Ott	
		Otto		Otto	
Owczarz		Owczarz			
Pac				Pac	
	Paliwoda			Paliwoda	
Parpat			Parpat		
Pawłowski	Pawłowski	Pawłowski			
Piasecki	Piasecki	Piasecki			

	Piątkowski			Piątkowski	
	Piotrowski			Piotrowski	Piotrowski
	Potrzeba				Potrzeba
Prusak	Prusak				
Pyszker			Pyszker		
Rafalski					Rafalski
Reszka	Reszka				Reszka
Rogalski	Rogalski				
Romanowicz	Romanowicz				
Rożański				Rożański	Rożański
Ruszkowski				Ruszkowski	
Sikorski				Sikorski	Sikorski
Sowiński	Sowiński				
Sreider				Sreyder	
Stachowski	Stachowski		Stachowski		
Strelau			Strelau		
	Szczypiński			Szczypiński	
Szmyt				Szmyt	
Szpakowski					Szpakowski
			Szreyder	Szreyder	
Szulc	Szulc	Szulcz	Szultz		
	Szymański		Szymański		
	Tułodziecki				Tułodziecki
Turski				Turski	
Unger			Unger		
	Urbanowicz				Urbanowicz
Wasielewski	Wasielewski				
Wiśniewski	Wiśniewski			Wiśniewski	Wiśniewski
	Witko			Witko	
				Włosowski	Włosowski
Woyciechowski	Woyciechowski				
	Woycikowski				Woycikowski
	Wroblewski	Wroblewski			
Wronka	Wronka				
Wyrwicki	Wyrwicki				
		Wysocki		Wysocki	Wysocki
Zakrzewski	Zakrzewski				Zakrzewski
Zalewski	Zalewski				
Zdrojewski	Zdrojewski				
	Zieliński			Zieliński	
Zych				Zych	
	Zytkowski			Zytkowski	
	Żabiński			Żabiński	
	Żebrowski			Żebrowski	

Kościelna rejestracja metrykalna, pomimo wielu ułomności, niesie także bardzo istotne walory: traktuje o najbardziej przełomowych chwilach w życiu jednostki ludzkiej, ale też zdradza wiele szczegółów dotyczących kultury życia codziennego całych społeczności. Zaprezentowane wyniki selektywnych badań dotyczących społeczeństwa ziemi chełmińskiej w XVII–XVIII w. odkrywają jego stałe cechy, upodobania i preferencje, ale także istotę przemian zachodzących w społeczeństwie doby nowożytnej. W świetle badań społeczeństwo ziemi chełmińskiej jawi się z jednej strony jako mocno przywiązane do tradycji, ale z drugiej rysuje się skłonność do indywidualizacji postaw. Pomimo kurczenia się pod względem demograficznym miast, wywołanego wojnami i epidemiami w XVII i początku XVIII w., nie zauważa się, na podstawie przeprowadzonej analizy porównawczej występowania tych samych nazwisk w poszczególnych parafiach, tendencji do przenikania ludności pomiędzy poszczególnymi ośrodkami. Mimo pogłębiającego się zubożenia i trudnej sytuacji politycznej dostrzegalna jest otwartość na nowe tendencje, ale także dążenie do podtrzymywania wytworzonych więzi społecznych. Jedną z najbardziej godnych uwagi cech jest zdolność współżycia obok siebie różnowyznaniowych wspólnot, które były w stanie przekraczać bariery podziałów konfesyjnych.